

KARI TARKIAINEN:

Herdabrev till uppstudsiga

Förra året lät president Kekkonen publicera ett urval av brev som han skrivit under de senaste tjugo åren, alltså under sin långa presidenttid. Det var en ovanlig åtgärd, men för att belysa hans ämbetsår är de ovärderliga. Fil dr Kari Tarkiainen har läst dem, och det är tydligt att rubrikens Herdabrev är välmotiverat. Brevens är skrivna för att tillrättvisa, utgöra ledning och för att förklara. Särskilt blir de två stora kriserna 1958 och 1961 i Finlands förhållande till Sovjetunionen sedda i nytt ljus. Men på allra senaste tiden har i Moskva publicerats en ny bok om samma förhållande. Den kan nog föranleda ny brevskrivning, fastän det tyvärr måste dröja tills också dessa brev blir tillgängliga.

Finlands moderna historia är på ett annat sätt präglad av strider mellan enskilda politiker än Sveriges nära förflutna. Redan själva valsyste­met tvingar fram individen i Finland; man röstar där på en enda person medan man i Sverige väljer en grupplista. Starkast bland kombattanterna på den politiska scenen är presidenten själv, Urho Kekkonen, som tre gånger har valts till sin höga position och en gång fått förlängt mandat genom riksdagsbeslut.

Kekkonens personlighet har under hans långa tid vid makten belysts av flera hävdatecknare, mest ingående av Kyösti Skyttä i dennes biografi "Presidentin muotokuva" (Porträtt av en president, 1969; en förkortad svensk upplaga föreligger). Det har inte varit lätt för porträttörerna att finna en medelväg mellan undersåtlig vördnad och hätsk antagonism. Trots att presidenten numera anses som oumbärlig, har han aldrig riktigt accepterats i alla medborgarkretsar – "så länge jag har klasskamrater i livet, kan jag inte bli uppskattad", yttrade redan Paasikivi på sin tid, och förhållandena har knappast förändrats sedan dess.

En ny infallsvinkel till såväl Kekkonens politiska gärning som psyke har nyligen öppnats, då presidenten har låtit publicera två digra band privatbrev, betitlade "Kirjeitä myllystäni 1956–1975" (Brev ur min kvarn, Otavas förlag 1976). Som redaktörer för utgåvan har Maarit Tyrköö och Keijo Korhonen fungerat. Den sistnämnde är, förutom nuvarande utrikesminister, också historieprofessor, vilket borde borga för att utgåvan fyller gängse källkritiska krav. Detta är tyvärr inte helt fallet, eftersom inga upplysningar ges

om det material, som har utelämnats ur samlingen.

Ett stort antal av Kekkonens brev har tillkommit i ett bestämt syfte – som svar på angrepp och insinuationer, mot vilka statschefen på ett annat sätt är skyddslös än den vanlige medborgaren. Trots att ändamålet i sig är försvarligt har det förhållandet, att Kekkonen gärna skriver brev – något som givetvis alltid har varit känt – också väckt kritik. Handbrev från makthavare uppfattas – med rätta eller ej – lätt som en form av okontrollerat maktutövande. Kanske är det därför, som Kekkonen har låtit ridån gå upp och släppt fram den hittills nedfrysta debatten om presidentbrev, som de flesta bara har känt ryktesvägen. Reaktionen har heller inte låtit vänta på sig i Finland. Många av kritikerna har menat, att statschefen genom sin brevsamling har tilldelat sina antagonister ett nytt och omotiverat slag, medan andra har ansett, att han har gjort den historiska sanningen en tjänst.

Att betrakta Kekkonens korrespondens som enbart bestående av utbrott av ett hett temperament vore dock djupt orättvist. De ettriga tillmälena blandas i samlingen med exempel på andra stilarter, brev till nära vänner, landsfaderliga rader till hjälp- och rättssökande, uppmuntrans ord till ungdomen, juvenila prov på galghumor, allt raskt för att inte säga med *schwung* nedkastat på papper. Presidenten har alltid varit snabb till pennan och främmande för den tungfotade finska kansliprosan, vilket väl framgår av samlingen. Till samma nivå som i sina tal, kåserier och pamfletter kommer Kekkonen dock mera sällan upp i sin korrespondens.

Detta är förståeligt – breven är i första hand raka vittnesmål, som verifierar brevskrivarens agerande och sinnesstämningar vid olika tidpunkter. Trots att de enskilda breven i sig är oretuscherade har utgåvan en tendens som ligger i själva urvalet; de medtagna breven formar sig till en apologi för författaren och hans politik, särskilt hans östpolitik. En stor del av innehållet i den första volymen från 1956–1967 har en utrikespolitisk accent, ett förhållande som också märks – fast mindre – i den andra volymen från 1968–1975.

Presidenten om utrikespolitiken

”Att dra en gräns mellan utrikespolitik och inrikespolitik är som att rista en linje i vatten”, skriver Kekkonen själv i ett av sina brev. Många har klagat över att presidenten inte har velat hålla de olika fälten isär utan har utsatt – såsom man brukar säga – sina inrikespolitiska motståndare för diskriminering på utrikespolitiska grunder. Kekkonens svar på insinuationerna står att läsa på många ställen i brevsamlingen. Jag har försökt, betonar han, att klargöra inför de ryska ledarna, att grundläggande enighet råder om utrikespolitiken i vårt land. Dessa övertalningsförsök har varit nära att beröva mig min trovärdighet i Moskva, eftersom ryssarna en gång för alla har en annan uppfattning om saken. Det måste därför vara varje enskild politikers uppgift att övertyga grannen om sin lojalitet gentemot vår utrikespolitik, inte presidentens att gå i borgen för alla medborgares – även kända Sovjetmotståndares – utrikespolitiska oskuld.

Detta resonemang om det begränsade i presidentens roll som en garant för den efterkrigstida vänskapspolitiken österut har inte hindrat Kekkonen att ingripa, när han har ansett att landets väl och ve har krävt så. Av breven att döma har det inte undgått honom, hur känslig en dylik vakthållarroll är ur de medborgerliga rättigheternas synvinkel. Ingenting har dock varit mera främmande för honom än lamentationer över den utrikespolitiska dubbelmoral och själv-censur, som många anser har följt den nuvarande östpolitiken i spåren. Har den stora grannen fattat misstanke mot en politiker måste denne hållas på mattan, eftersom något alternativ till den nuvarande utrikespolitiken inte finns. I detta hänseende förefaller Kekkonen att vara fullkomligt behård och nästan brutalt cynisk.

Många brev bär också spår av att han anser läpparnas bekännelse till den officiella utrikespolitiken inte vara tillfyllest utan kräver harmoni mellan ord och gärningar. Annars genomskådar ryssarna oss, skriver han bla i ett brev till professor Johan Wickström i januari 1968.

Av det ovan sagda får man lätt intrycket, att presidenten har gjort sig till språkrör för en ganska nyanslös anpassningspolitik vis-à-vis Sovjetunionen. Iakttagelsen kan äga en viss riktighet, men den gäller inte generellt. På ett flertal ställen betonar Kekkonen, att Finland har en aktiv roll i dialogen med grannen och att det vore skadligt, om landet dolde sin avvikande mening, när det verkligen gäller. Klarast förekommer denna uppfattning i frågan, hur den sk vänskaps- och biståndspakten skall tolkas.

Nattfrosten och notkrisen

Till de mest givande partierna i samlingen hör breven nedtecknade under orostiderna 1958 och 1961. Den sk nattfrosten hösten 1958 och den sk notkrisen hösten 1961 har lämnat talrika spår i Kekkonens korrespondens och, vad intressantast är, vittnesmål om att presidenten har reagerat olika vid dessa två kriser. Vågar man tro på de publicerade breven – som bara utgör ett urval – emotogs "nattfrosten" av ett i grunden oroat statsöverhuvud. Den till det yttre mera dramatiska notkrisen genomlevdes av en president med sinneslugn och optimism i behåll. Slutsatsen blir att den senare händelsen inte kan ha kommit lika oväntat för Kekkonen som den förra. En annan förklaring till skillnaden i reaktionssättet kan vara, att presidenten har ansett sig själv vara vållande till "nattfrosten" i högre grad än till notkrisen, vars uppkomst han i inget fall hade kunnat förhindra.

Själva händelseförloppen är välkända. Sensommaren 1958 bildade Karl-August Fagerholm en bred koalitionsregering utan kommunister; i denna ingick bla den för Sovjetunionen vid tillfället misshaglige socialdemokraten Väinö Leskinen. Ovädret från öst bröt ut redan innan regeringen hade hunnit tillträda. I ett brev av den 17 augusti till den blivande utrikesministern Johannes Virolainen noterar Kekkonen, att stämningen i Moskva hade svängt "inom de allra senaste dagarna". Presidentens självförelser ökades i takt med de kyliga östvindarna; utöver sig själv är han kritisk mot agrarförbundet, som ville "känna om isen skulle bära", och mot riksdagsmajoriteten.

mot vilken presidenten ansåg sig vara maktlös. De direkta motståndarna – socialdemokraterna och högern – tycks däremot ha sluppit lindrigare undan. I ett brev till bergsrådet Erik Serlachius från dagarna, då krisen var som djupast, förekommer samma tanke – majoritetsparlamentarismen hade segrat över utrikespolitisk försiktighet med en oviss framtid för hela landet som följd.

Allt som allt vill Kekkonen skriva "nattfrosen" helt på den finländska aningslöshetens konto. Ingenstans i breven förekommer djupare indignation över att det ryska agerandet dock utgjorde ett intrång på ett annat lands suveränitet. Presidenten rör sig överhuvudtaget inte på samma våglängd som sina inhemska kritiker, som representerar en mera moraliserande syn på politiken. Inte heller reflekterar Kekkonen i sina brev över problemet var de nödvändiga eftergifterna österut tar slut och förvandlas till överdriven beredvillighet. Även här har man att göra med en gräns dragen i vatten och vågrörelser, som med lätthet kan breda ut sig i alla riktningar.

Notkrisen 1961 har inte lämnat lika påtagliga spår i Kekkonens brev som "nattfrosen", fastän krisen var allvarligare genom att Sovjetunionen ställde krav på militära konsultationer enligt 1948 års pakt om vänskap, samarbete och bistånd. Önskemålet avskrevs i Novosibirsk, där de bägge parterna enades om att ett behov av militär hjälp först måste konstateras ömsesidigt innan avtalet träder i funktion. Denna tolkning är densamma som den traditionella finländska synen på paktens mekanism, medan ryssarna tidigare nog hade avstått från att sätta ett sådant hin-

dersamt uttryck på pränt. Såsom Kekkonen säger i ett brev till Päiviö Hetemäki, dåvarande direktören för Finlands arbetsgivareförbund, var det ryska medgivandet det viktigaste positiva resultatet av den annars för Finland så nesliga konflikten.

Presidenten har även efter krisen konsekvent understrukt biståndspaktens villkorliga karaktär; i ett uppmärksammat brev till infanterigeneralen Yrjö Keinonen från 1969 tar han bestämt avstånd från uppfattningen, att det finländska försvaret bara skulle ha en fördröjande uppgift innan Sovjetunionens trupper tar vid. En dylik tolkning av paktens reducerar det finländska försvaret till en förtrupp för sovjetarmén och ger avtalet en icke-önskvärd automatik, menar han.

Ryssarna om paktens

På allra senaste tid har den finländska uppfattningen – som mest värtaligt har formulerats av Max Jakobson – angripits av en under pseudonymerna J Komissarov och T Bartenjev publicerad sovjetisk bok "Trettio års goda grannrelationer", som tros åter spegla den ryska centralkommitténs uppfattningar (i motsats till utrikesministeriets). I arbetet ges paktens en vidsträckt och bindande karaktär. Den anses tillämplig vid alla öst-västliga konflikter eller internationella tillstånd, som i Moskva betraktas som kritiska, i stället för ett strikt avgränsat specialfall – ett tyskt eller tyskallierat anfall genom Finland – som hittills. Den nya och för Finland oförmånliga tolkningen har hittills avvisats av en bred finländsk opinion. Det återstår dock att se, om den från rysk sida har avsetts

som en snart glömd försöksballong eller om den är ett tecken på en hårdnande atmosfär i Kreml, som kräver rättning i ledet i den ideologiska kampen mot väst.

Presidentens brevväxling hör hemma i ett brett skeende och de enskilda breven kan riktigt förstås först i sina rätta sammanhang.

Trots att de senaste decennierna har avsatt en mångfald memoarlitteratur, saknas ännu grundläggande forskning kring Kekkonen-epoken, mycket därför, att fakta i målet döljer sig i svåråtkomliga källor. Den aktuella brevsamlingen har därför ett stort värde som urkundsutgåva.

Pärmar för årgång 1976

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-21 00 49, eller genom insättning av kronor 25:– på postgiro 727 44-6.